

ה

לנגוע כך באדם, במצבו המניאקליים, ידע רק-שקספיר.
אצל "גאון הטרגדיה" היה המצב המניאקלי נקודת-מוצא,
שממנה הוציא את המסקנות ההירואיות-דרמאטיות.
שלום-עליכם, יותר מכל אחד אחר בספרות יידיש, היה
לו חוש לאלמנט הטראגי הקמאי.
הוא היה בעצם, כפי שהיה אומר הגרמני, "דרמטורג סמוי".
הצורה המונולוגית-תיאטרלית, השלטת ביצירותיו היא דוג'
מה קלאסית לכך.

אך הוא לא הוביל אל המסקנות הטראגיות הסופיות, כמו
האכזר הבריטי הגדול, או כפי שכונה וולטר את שקספיר:
"הברבר הבריטי".

שלום-עליכם ריכך את האלמנטים הדרמאטיים, בחיובו
הלירי-הומוריסטי. בליריום ההומני העמוק שלו. הוא היה
בעצם, ההמוניסט הגדול האחרון בספרות העולמית.

ו

הוא היה "היווני" הראשון בספרות היידיש, עד כמה שלא
יישמע. הרבר פרדוקסאלי.

יווני, במשמעות של חופש בהתייחסות החושית-הנאטית
אל המלה.

הוא שיחרר את המלה האמנותית היידיש מן הרישום החסוף
של מנדלי ומן הוהיריות והרמזים הרצינאליים של פרץ
(ראה את שלוש הנקודות המפורסמות) ונתן לה להמריא.

הוא היה ההולל הגדול הראשון בספרות היידיש.
המשכיל הביקורתי לא הבין את החופש הזה (כרגיל) ופירש
אותו לא נכון.

אליעזר שטיינמן כתב בביטול על שלום-עליכם הליצן.
וצבי הירשקאן — על שלום-עליכם "האמרן האחרון".

המשכיל הביקורתי המעיט בערכו והצביע על תכונותיו
הפולקלוריסטיות.

ז

באורה של יצירתו מאבד הפסבדונים את אופיו המקרי,
הוא מקבל משמעות ונעשה במידה מסוימת המפתח אל
מסתוריו היצירה, שנתגלה אצלנו תחת שם זה:
שלום-עליכם.

יש בשם הזה מן הבית-אינטימי, המפשיט את האורח הזר
מדרכו ונדודיו ומושיב אותו ליד שולחן המשפחה, שווה-
בשווה עם כל בני הבית. אורה של המנורה התלויה מושכו
פנימה אל חוג האור הקרוב ביותר, והמיתו של המיחם
המזמר, — אל ניגון המשפחה האינטימי-ביתי:

— ועתה, דוד, אספר לך מעשיה עצובה-שמחה או שמחה-
עצובה, שיכולה היתה לקרות לי, לך, או לסתם יהודי!

הדסה רובין

בית

אתה אחד יחיד ומיוחד נותרת לי
עם עוד שמים בודדים ליד האדמה.
עם עוד שמתה שנהפכה
כבדה גם מדמעה.

אני מתגעגעת אליך.
בכל הגעגועים והפחדים
של רגעים אחרונים.
של צעקה ללא בת-קול.
בלילות ארבים אני שומעת את נשימתם
של אלה
אשר עולים אליך מן הצמק.

אתה דאגה שלי
אתה לי גם בשורה
בשעות הפלולות של השקיעה.
ובאשר לדרכים,
שהולכיכני
ולא ידעו להביאני.
אתן רק אני בעצמי את הדרך.

אולם יש בשם זה גם אותו פולחן אלילי, אותה קפיצה
גרוטסקית-מפלצתית, שבה מקדשים יהודים את הלבנה,
בעת שהיא מופיעה חדשה, מעל לגגות והסימטאות של
ערים ועיירות יהודיות.
אותה ברכת שלום-עליכם, אשר צללים אנושיים רוטטים,
מזורים ומפלצתיים בזוהר הירח הכסוף, מברכים את האור
הקוסמי המתחדש-תמיד.
בולטים ביצירתו של שלום-עליכם שני אלמנטים: האינ-
טימי-אידילי, והמשונה-גרוטסקי.
המסע הרומנטי אל תוך המשונה-מפלצתי הוא, אגב, אופייני
לכל ההומוריסטים הגדולים בספרות העולם.
סרוונטס מצא פתרון קלאסי בכך שאת המומנט המשונה-
פנטסטי הוא זיהה עם האשליות הדון-קישוטית, וכדי
למצוא שיווי-משקל למומנט המשונה-גרוטסקי, שימשה לו

דמותו של סנצ'ו פנסה.

אצל דיקנס בא לביטוי המשונה-גרוטסקי בצורת קטעי-
אינטרמצו (ראה סיפורי הבלהות שדיקנס מכנים פה-יושם
ברומן שלו "הפיקוקים"), או שהוא רץ במקביל ובאופן
עצמאי, כמו בסיפורי חגיגת-המולד שלו.

אצל ההומוריסט הגרמני ווילהלם ראבה מוצאים אנו את
שיטת-דיקנס של קטעי אינטרמצו משונים-פנטאסטיים,
מוכנסים פה-ושם, במקומות שמרשה זאת הנוסח הריאליסטי

של הסיפור (ראה הרומן שלו "תולדות רחוב שפרלינג").
אצל צ'כוב וגוגול עובר האלמנט המשונה-פנטסטי גם הוא
במקביל אל הסיפורים והרומנים בנוסח ריאליסטי (השווה
את "הגזיר השחור" של צ'כוב וסיפוריו של גוגול "החוטם",
"האדרת" ואחרים).

גם אצל שלום-עליכם ישנה "סטייה" זו לכיוון המשונה-
פנטסטי, בדיוק כמו אצל כל ההומוריסטים הגדולים המצויי-
נים לעיל.

המשונה-גרוטסקי בא אצלו לביטוי כשורה שלמה של
סיפורים, ההולכים במקביל לנוסחו הלירי-הומוריסטי.

אזכיר כאן שני סיפורים בלבד: "עולם הבא" ו"מעשה ללא
סוף", או כפי שקרא לו יותר מאוחר, — "החייט המכושף".
ב"עולם הבא" יוצא חתן, היושב אצל חתנו, בפעם הרא-
שונה אל העולם, כלומר, לעיירה השכנה. בדרך, בין לילה
ושלג, ניצב בית-מרזח. המוזג, שאשתו מתה, מעמיס על
האיש הצעיר זכיה של "עולם הבא" — להביא את אשת-

המוזג המתה לקבר ישראל בעיירה הסמוכה. הנסיעה עם
המתה במוזחלת, בדרכים ליליות מושלגות, שיש להן גם
קפריזה להתעות, הוא סיפור-בלהות טיפוסי, עם כל האווירה
הרומנטית-מוזרה של פחד ואימים, המרוכך לבסוף באופן
הומוריסטי הודות לכך שמתעתעים באיש הצעיר והטעות
מתבררת.

אינטגרלי ושלם יותר מבחינת המבנה, עם התגברות
הדרגתית של הריאלי בתוך הפנטסטי-משונה הוא "החייט
המכושף".

החייט שמעון-אליה שמע-קולנו הולך לקנות עז בקוודו-
ייבקה, ומביא הביתה תיש שאינו מניח שיחלבהו.
את התעלול עושה לו המוזג המפיסטופלי דוריה, שביט
המרזח שלו ניצב בדיוק באמצע הדרך לקוודו-ייבקה.

האינטריגה המפיסטופלית, המבצעת תעלולים, בדמותו של
המוזג, מתפתחת לקראת הסוף עד כדי זרות ואימה.
העז-תיש צומח לכדי פאנטום גרוטסקי-פנטסטי, המדלג
מעל גגות וגדרות וממלא את הבתים באימה ואת לילות
העיירה במעשיה ללא סוף, שכנראה לא תיטוה עד סופה
לעולם.

בתופסי את העז-תיש המשונה-פנטסטי הזה בקרניו, אני
מציב אותו כאבור-קישוט אופייני על האנדרטה של שלום-
עליכם, שעדיין לא הקימונו

(מתוך "ליטערארישע בלעטער" מס' 51, 22.12.1933)
מיידיש: יהודה גור-אריה

שוב ציפור

יוסל בירשטיין

הדמויות:

רולדר — בא אוסטריה כדי לשלוח אנשים לישראל
פיטר נרטון — נודד, אספן של חלומות
מרצין גולדמן — סוחר, מבקש-אלוהים
נד פולט — אוסטרי, אספן של ידידים
בצלאל בצלאל — יהודי עשיר
ר'ר או-דיו — מרפא נשמות.

ת פיטר נרטון לא מצאו. מנהל בית-העם פסק: מת. לפי דעתו, אם נווד כמו
פיטר נרטון נעלם, הרי זה רק תחת גלגליה של חשמלית, ובצורה שאין לזהות.
רולדר שיכנע את בצלאל בצלאל שיסייע לו בחיפושם אחר פיטר נרטון. בצלאל
בצלאל לא היה בלתי מרוצה מסיוע זה. הוא לא רצה שידעו כי הוא כיסה את
הוצאות הנסיעה של פיטר נרטון לישראל. הוא התבייש בכך; ואם קרה שחשמלית הרגה
את הבחור, הרי זה סוף טוב לגבי כולם. הוא סייע בחיפושם אחר המת.
רולדר גייס לעזרה גם את ידידו מרצין גולדמן. זה הכיר בלש לשעבר וגם סוכן
של חברת ביטוח ושניהם ידעו מה יש לעשות במקרים כאלה. מרצין גולדמן עצמו השתנה
מאז חזר מישראל. הוא גידל זקן ונעשה מבקש-אלוהים. לא לברו. הוא הקים מועדון קטן
של מבקשי-אלוהים ולמועדון זה השתייכו גם הבלש לשעבר והסוכן. הם הבטיחו לעזור
בחיפושם אחר פיטר נרטון. פיטר נרטון לא השאיר עקבות. לא קרוב ולא גואל. לא היה
כמה להאחו ואת מי לשאול עליו. רולדר נזכר בגלשונו, שעליו דיבר פיטר נרטון, ושהשאירו
אצל ידיד. הרי זה סימן שבכל-זאת היה לו בית להיכנס אליו.

גם נד פולט סייע בחיפושם אחר פיטר נרטון. נד פולט חזר זה עתה מאחד האיים
בצפון, שם חי תקופה מסוימת בין הילידים האוסטרלים. בשובו, לא שכח להביא מתנות.
לסבא הביא נחש חי בתוך צנצנת זכוכית, ולסבתא — גרבי ניילון ורשת משי לפאה
הנוכרית שלה. את הנחש והגרביים והרשת מצא נד פולט בין התושבים הפראים על האי.
בביתה של סבתא הוא סיפר כי בזמן המלחמה התפוצצה אוניית-מלחמה אמריקנית ליד
חופי האי. חלקי האונייה התעופפו באוויר ויחד עימם עפו גרבי ניילון ורשתות משי. נד
עצמו חיפש שם באי ידידים וזהב. בכך עסק לאחר שחזר מכל המלחמות שבעולם. ידידים
מצא שם במקומות הפרא. זהב — לא. אחד הידידים באי, אוכל-אדם בנעוריו, נתן לו את
המתנות: את הרשת, את הגרביים, את הנחש. הוא גם לימד את נד פולט את הלחשים
להעלאת הכישוף שהיה טמון במתנות. הנחש היה ממין נדיר וסבא סבר שעניניו של
נחש כזה הן סגולה נגד עוורון. אך סבתא לא רצתה להחזיק את השרץ בביתה ובצלאל
בצלאל דאג להעביר את הנחש לגן החיות בתל-אביב.

הסיפור הופיע בכתב העת היידי "די גאלרענע קייט".

נד פולט זכר שראה פעם את פיטר נרטון, עוד לפני שרולדר בא לאוסטרליה, ולא רק על
מדרגות בית-העם היהודי, אולם היכן זה היה, לא יכול היה להיזכר. האם במסבאת בירה
באיוו סמטה? באותה מסבאה שהביא לשם את רולדר כאשר פגשו ברחוב בעת שחיפש
יהודי באוסטרליה, נזכר נד פולט, ביושבו יחד עם רולדר ומרצין גולדמן, במקום שבו
ראה פעם את פיטר נרטון: יארה-בנקס במלבורן, בפארק שבו היו מתאספים מדי יום א'
נואמים על גבי בימות קטנות, כדי להטיף לאנשים על תורותיהם. הוא זכר איש זקן,
אנרכיסט, ואת פיטר נרטון נושא את הבימה ואת הדגל. בעת שמרצין גולדמן דיבר אליו
בעניין ביקוש האלוהים, ישב נד פולט, שתה בירה וראה בעיני רוחו את פיטר נרטון,
כיצד עמד ליד הבימה, ניפנף בדגל השחור וקרא לבוא לשמוע את דבריו של האיש
הזקן. נד פולט ידע תמיד שהוא כבר ראה אותו במקום כלישה. עכשיו היה בטוח בכך.
בוקר אחד של יום א', לפני שנסעו לחדר-המתים העירוני, הם נסעו אל יארה-בנקס.
רולדר, נד פולט ובצלאל בצלאל. גם מרצין גולדמן הצטרף. הזקן שגידל לאחר שובו
מישראל צמח פרא. בעיניו קנה שביתה מבט קנאי. אולם פניו נותרו שבעים ורכים. עוד
בישראל נעשה מבקש-אלוהים. כבר דובר בתוכנית להקים קיבוץ על טהרת מבקשי-
אלוהים. אולם עלייתו הראשונה לישראל היתה כשלון. לכן חזר לאוסטרליה, כדי לעלות
שנית. כאן באוסטרליה נעשה שוב סוחר של צמר ונפשו כמהה לספר. הוא היה כטוח
שלאחר בואו שנית לישראל, יעלה בידו לכתוב את הספר על מרסל פרוסט, ובו הוא יביע
את רעיונו על אלוהים ועל המוות. שאין מוות. בינתיים, בדרך אל יארה-בנקס ואל חדר-
המתים העירוני, העלה את הרעיון לפני נד פולט.

נד פולט רצה דווקא לשמוע על כך. שם, בצפון אוסטריה, משם חזר, הוא ראה הרבה
מוות, ואכן רצה לשמוע שאין מוות בעולם. שאפילו לאחר שמתים, אין קיים מוות. כי שם,
בצפון מתו שבטים שלמים. כאשר נד פולט היה שם לפני כעשור שנים, הם חיו עדיין.
שבט היה שבט. עתה, בבואו לשם שנית, כבר לא היו שבטים. כאשר מה סבא, לא נמצא
אחר במקומו שהיה סבא; אם מתה אשה, לא היתה אשה אחרת. ואף אלה שנתגלגלו
למחוזות רחוקים, חזרו למות בבית. אשה שנד פולט הכירה בעודה נערה צעירה הביאה
את בנה הנער למות בבית. אלפים מייל היא הלכה ברגל ונשאה את בנה המשותק כדי
שלא יתגלגל בנכר, אלא ימות בבית. אלף מייל ראשונים נשאה אותו כשהוא חי, ואלף
מייל אחרים — כשהוא מת, צרור עצמות. ידיד שנד פולט פגש שם, עוד נותרו לו שתי
נשים. אשה אחת היתה אחותו, השניה — נכדתו. מראנגו-מראנגו היה שמו. ילדים לא היו.
כאשר נולד ילד, היו מחכים יום-יומיים — ואוכלים אותו. מידידו מראנגו-מראנגו קיבל
נד פולט את המתנות: הנחש, הגרביים והרשת. הפעם, לאחר שובו מן המדבריות, היה
גם פולט גודש עצב ומוות ורצה לשמוע שאין מוות. שקימו של אדם אינו מסתיים בקצה
ציפורניו. ואם אין זה סופו, בוודאי ובוודאי אין זו התחלה שלן.

נד פולט זכר שגם ידידו מראנגו-מראנגו אמר דבר-מה דומה אודות המוות. גם הוא סיפר
לו שאין מוות. כי רק אם מתים בנכר, אובדת הנשמה בכף-הקלע ואי-אפשר למצוא אותה
יותר, אולם אם מתים בבית, מכירה הנשמה את כל הדרכים אל רוחות האבות, ונולדים
מחדש. כך שח מראנגו-מראנגו. נד פולט התפלא כיצד שניים אלה נדברו והגיעו לאותן
מחשבות. מראנגו-מראנגו אוכל-האדם ומרצין גולדמן — הפרופסור.
מרצין גולדמן רצה שנד פולט יהיה שותף לאמונתו. אך נד פולט סירב וסיפר לגולדמן
שגם מראנגו-מראנגו רצה בכך. לאחר שלימד את נד פולט את הלחשים והרמזים, הוא
רצה לעשותו שותף במשפחה ולהתחלק עימו בנשיו. הוא שלח אל נד פולט את נכדתו-
אשתו בת השתים-עשרה, יולוגול. בוקר אחד עם שחר, כאשר השמש היתה עדיין נמוכה